

Tíživé dědictví nové politiky v Česku: Zelení jako případ neúspěšného morálního populismu¹

Matyáš Křížkovský²

Department of Political Science, Faculty of Arts
Charles University, Prague

The burdensome legacy of new politics in Czechia: The Greens as a case of failed moral populism. This paper explores the ideology of the Czech Greens, especially the part that has been overlooked by previous research: the ideological background of green activists who took over the party in 2002 and transformed it into something more closely resembling the ideal type of their western counterparts. The empirical question here is how the structure of the Greens' ideology developed until 2006, when the party achieved historic success in the parliamentary election (6.29%), and how this influenced the ensuing decision to participate in the right-wing conservative government led by the former principal enemy of the Greens, the Civic Democratic Party (ODS). The paper examines that question in a diachronic manner, using the theoretical framework of "New Politics", on the one hand, and the morphological approach to ideologies, on the other. Four stages of ideological development between 1989 and 2006 are then introduced. While some authors have claimed that the technocratic elites of the former regime contributed to the development of contemporary "technocratic populism", this paper shows that former dissent also contributed to the burdensome legacy of New Politics by contaminating it with "moral populism". This influenced the ideological structure of the Greens at a critical stage of their development and steered them towards the model of "single-use" niche party in 2006.

Keywords: Czech Green Party, New Politics, Modular Ideology, Thin Ideology, Populism

How to cite: Křížkovský, M. 2019. „Tíživé dědictví nové politiky v Česku: Zelení jako případ neúspěšného morálního populismu.“ *Central European Journal of Politics* 5 (1): 30–54.

---

¹ Tento text vznikl v rámci projektu č. 882218 finančně podporovaným Grantovou agenturou UK. Za plodné připomínky k první verzi textu děkuji Ondřeji Slačálkovi, Milanu Znojovi a dvěma anonymním recenzentům.

² Korespondence: Mgr. Matyáš Křížkovský, doktorand, Ústav politologie FF UK, U Kříže 8, Praha 5 – Jinonice. E-mail: krizkovsky@gmail.com

„The one's populism, is the other one's democracy, and vice versa“

(Dahrendorf 2003: 156)³

1. Úvod

Česká Strana zelených (SZ) může být v kontextu evropské rodiny zelených stran chápána jako určitá anomálie. Ač se od svého obrození v roce 2002 svým evropským protějškům značně přibližuje i v některých jiných než ekologických tématech (podpora menšin, ženských práv apod.), z dlouhodobého hlediska vytváří koaliční vazby zejména s pravicovými stranami. Nejvýraznějším dokladem této „výjimečnosti“ je její angažmá v pravicově konzervativní vládě s ODS a KDU–ČSL v letech 2007–2009 za předsednictví Martina Bursíka. Strana se sice poté začala „posouvat doleva“, příkladem čehož bývá chápáno předsednictví Matěje Stropnického v letech 2016–2017. Současný předseda Petr Štěpánek se však vůči němu vymezuje jako představiteli radikálního křídla (jemuž klade za vinu neúspěch SZ ve volbách 2017), od něhož se v současném vedení „za poslední rok významně odpoutali“ (Štěpánek 2019). Význam tohoto „odpoutání“ dokládá Štěpánkovo 5. místo na společné kandidátce s TOP 09, STAN a LES pro volby do Evropského parlamentu v roce 2019. Tedy s pravicovými a konzervativními stranami, které rozhodně nemíří do evropské frakce Zelených. LES je navíc stranou, kterou založil Bursík v roce 2013, aby vytvořil SZ „pravicovou alternativu“ v momentě, kdy se podle něj SZ začala posouvat doleva. Štěpánek, který byl v minulosti mluvčím Bursíka jako ministra životního prostředí v Tošovského vládě, se nyní netají snahou navázat na „úspěšné“ angažmá SZ ve vládě v letech 2007–2009.

Z toho je patrné, že pravicové inklinace jsou ve vedení SZ dlouhodobým rysem a je proto namístě se ptát po jejích historických zdrojích a vysvětleních. Většina tuzemských prací o SZ je však spíše přehledová a tuto otázku si přímo neklade žádná (Cabada 2005b; Jehlička a Kostelecký 2003; Jehlička, Kostelecký a Kunštát 2011; Kopeček 2005; Pečínka 2002, 2005). To může být samozřejmě dáno také tím, že až do nedávna to vypadalo, že se strana opravdu posouvá k ideálnímu typu jejich západních protějšků, které jsou řazeny k „nové levici“.

Nicméně žádná z těchto prací si zároveň neklade ani s tím související otázku, ke které by srovnání se západními zelenými mělo nabádat. Ti jsou totiž obecně považováni za paradigmatický případ tzv. „nové politiky“ (*New Politics*), jejímž charakteristickým rysem je, že vyrůstá zesponu, z „nových sociálních hnutí“. Proto je na místě se ptát, jak ovlivnilo specifičnost SZ české ekologické hnutí, z jehož prostředí aktivisté do strany v roce 2002 masově vstoupili a v podstatě v ní převzali moc. Cílem textu není nijak

---

³ Citováno dle Mudde (2004: 543).

zásadně revidovat předchozí práce, ale spíše nabídnout teoretičtější perspektivu, která by mohla sloužit jako pomyslný článek skládky k lepšímu porozumění SZ a částečně také širšího kontextu vývoje „nové politiky“ v československém a zejména českém postsocialistickém prostředí.

V první části předkládaného textu jsou proto představeny obecně některé historické a ideové zdroje a vývoj „nové politiky“ v západním kontextu v druhé polovině 20. století. Na tomto základě dále formulujeme základní podobnosti a odlišnosti s československým kontextem ve stejném období. Z hlediska teoreticko-metodologického rámce, který je představen ve druhé části práce, budou identifikovány tři ideologické typy aplikovatelné na modely nových politických stran. „Řídké ideologie“ (Freeden 1996, 1998), které odpovídají modelu stran mezery či ve své ještě „řidší“ podobě modelu populismu (Freeden 2017) a „modulární ideologie“, které se rozvinuly u britských a německých zelených jakožto paradigmatických stran nové ekologické levice (Talshir 2002). Tato teoreticko-metodologická perspektiva je následně uplatněna při diachronní interpretaci ideového vývoje „nové politiky“ v prostředí českého ekologického hnutí. Identifikuje čtyři základní ideologická období a jim odpovídající politické pozice či strategie: (1) „antipolitická politika“ (1991–1997); (2) „nepolitická politika“ (1998–2000); (3) „morální populismus“ (2001–2004); (4) „strana jednoho použití“ jako podtyp strany mezery (2005–2006).

Na základě závěrů teoretické části, sleduje empirická analýza také paralelně specifické ideologické rysy „nové politiky“, které se rozvíjely v rámci českého disentu, zejména pak v politickém myšlení Václava Havla. Cílem tohoto srovnání je ukázat, že vedle dědictví politického stylu normalizačních technokratických elit, je v českém politickém myšlení přítomno také dědictví humanistického disentu. Zatímco první dědictví přispělo podle Lenky Buštíkové a Petry Guasti (2019) k vytvoření „technokratického populismu“, argumentem této práce je, že to druhé paralelně formovalo „morální populismus“. Populismus tak není chápaný jako esenciálně antiliberální či nedemokratický fenomén, ale spíše jako obecnější ideologická forma, jež se v českém prostředí utvářela zejména na základě specifického štěpení postsocialistických elit. Toto štěpení také ovlivnilo SZ v kritickém momentu jejího ideologického vývoje v roce 2002 a podepsalo se na její specifické pozici v českém stranickém systému.

2. Teorie nové politiky

Zelené či ekologické strany, které v západním kontextu začaly vznikat v průběhu 70. a 80. let dvacátého století, jsou v politické teorii považovány za paradigmatický příklad nové politiky (Poguntke 1987; Talshir 2002). V tomto narativu je fenomén nové politiky také niterně spjat s rozvojem tzv. nových sociálních hnutí vycházejících především ze

studentských revolt konce 60. let, které můžeme v návaznosti na Immanuela Wallersteina (2015) označit jako „světovou revoluci roku 1968“.

2.1. Postmateriální hodnoty vs. nenásilí

Odlišnost „nové“ a „staré“ politiky je vysvětlována převážně dvěma základními axiomy. Za prvé je to odklon od materiálních témat k tématům postmateriálním. Ten je spojován zejména s obecnou tezí Ronalda Ingleharta (1977), podle níž kombinace ekonomického rozmachu a demokracie ve vyspělých industriálních zemích umožnila přechod k postindustriální společnosti, a jejichž socio-ekonomické prostředí zapříčinilo postupnou, nicméně zásadní změnu v lidských hodnotách a životních orientacích. Primárním cílem nové generace, narozené v 50. a 60. letech, již podle Ingleharta nebylo dosahování ekonomické prosperity a růstu, nýbrž svobodná realizace, kvalita životního prostředí a možnost politické participace.

Tento proces, nazvaný Inglehartem jako „tichá revoluce“ se následně projevil ve stranických systémech a implikoval potřebu doplnění klasické teorie vysvětlující vznik a vývoj západních stranických systémů – tedy teorie štěpících linií (Lipset a Rokkan 1967). Podle této teorie byly stranické systémy podmíněny dvěma základními událostmi. Národní revolucí, která dala vzniknout kulturním štěpícím liniím centrum vs. periferie a stát vs. církev. A industriální revolucí, na jejímž základě se zformovaly ekonomické štěpící linie město vs. venkov a vlastník vs. pracující. Základní lipset-rokkanovskou hypotézou bylo, že po první světové válce a ukotvení národních států struktury štěpení zamrzly a stranické systémy zůstaly v podstatě nezměněné až do šedesátých let. Právě „tichou“, postindustriální či vědecko-technickou revoluci však můžeme považovat za zdroj nového štěpení, jehož klíčovým představitelem jsou právě ekologické strany (Müller-Rommel 1989; Vedung 1991).

Druhým axiomem „nové politiky“ je změna v politické strategii, která je spojena s novými sociálními hnutími či spíše konkrétněji novou levicí. Zatímco „stará“ nacionalistická a socialistická hnutí vycházela z předpokladu, že je potřeba nejprve ovládnout stát, aby posléze jeho prostřednictvím mohla být proměněna společnost, společným rysem „nových“ sociálních hnutí bylo zásadní odmítnutí (případně převrácení) této dvoustupňové strategie (Wallerstein 2005; Barša 2015: 97–100). V kontextu politické teorie zachycuje tuto změnu výstižně například v textu *O násilí* Hannah Arendt, když charakterizuje studentské hnutí šedesátých let jako hnutí proti instrumentálnímu užívání byrokratické moci (které redefinuje jako *násilí*) a coby jeho stěžejní ideál vyzdvihuje důraz na participativní či přímou demokracii (kterou chápe jako podstatu *nenásilí*). *Nenásilí* zde tedy není interpretováno primárně v protikladu k fyzickému násilí. Vyjadřuje politickou ideu, která dokázala v rámci nové levice propojit

(postrevoluční) politické strategie občanské neposlušnosti s (utopickou)⁴ představou samosprávné společnosti založené na prvcích přímé demokracie. Důležitým rozdílem tohoto politicko-teoretického přístupu s Inglehartovým sociologickým zde je, že tento ideový pilíř nové politiky a s ním spojené nové štěpení, není vysvětlován ve vztahu k vědecko-technické společnosti pozitivně, ale spíše negativně. Pro Arendt je jednou z klíčových zkušeností nové generace to, že „vyrůstá ve stínu atomové bomby“ (2004: 15). S tím se shoduje teoretická ideologií Gayil Talshir, podle níž se zdá pocit strachu – vycházející z představy (ať už reálné nebo imaginární) jaderné katastrofy či globální ekologické krize – jako mnohem lepší vysvětlení masových mobilizací v 60. a 70. letech, než ekonomická prosperita a s ní spojené postmateriální hodnoty, jak implikoval Inglehart (Talshir 2002: 25-26).

2.2. Krize nové politiky: „poslední utopie“ a nástup nové pravice

Výše zmíněné zaměření nové politiky na negativní aspekt mělo nicméně svá ideologicko-politická úskalí. Ta dobře vystihuje vývoj na poli lidských práv. Ačkoli lidskoprávní hnutí vzniklo v podstatě již po druhé světové válce, bývá chápáno jako jeden z klasických případů „nových sociálních hnutí“, která vyrůstají až ze studentských revolt v 60. letech. Dobré podklady pro vysvětlení tohoto časového nesouladu nabízí nově se formující kritická škola dějin lidských práv, která zasazuje politiku lidských práv do historického kontextu mocenské politiky a kulturně-sociálních proměn, čímž umožňuje zkoumání lidských práv jako nikoli univerzálně rozvíjejícího se dědictví osvícenství, ale jako historicky a politicky podmíněného fenoménu (Kopeček 2015: 169).

V rámci této školy přišel historik Samuel Moyn (2010) s revizionistickou tezí, že lidská práva se stala významnou politickou silou nikoli v polovině 40. let, jak mnozí předpokládají, ale právě až v druhé polovině 70. let. Jednou ze zásadních proměn, která k tomuto historickému úspěchu lidských práv přispěla, je podle Moyna vyčerpání utopických ideálů spojených se sociálními hnutími předchozí dekády (stejně jako utopických ideálů spojených s oběma hlavními protagonisty studené války). Právě v této situaci mohla lidská práva naplnit „rozšířenou touhou zbavit se utopií a přesto nějakou mít“ (Moyn 2010: 175). Proto je nazývá „poslední utopií“ – minimalistickým hodnotovým rámcem, jehož cílem již není společenská emancipace a uskutečnění ideálů alternativního světa, ale spíše zdokonalování limitů, které brání ideály tohoto světa.

---

⁴ Utopickou představou je zde myšlena specifická, ale nikoli vždy nutně přítomná složka ideologie, která vyjadřuje vizi radikálně odlišné společenské reality. Argumentem této práce je, že tato složka byla později nahrazena „poslední utopií“ či „postutopií“, což je charakteristický moment vývoje „nové politiky“ (viz níže).

Lidská práva tedy mohou být chápána jako (post)utopický projekt, jehož cílem je obrana jedince před nároky utopií (Borzič, Pavlova a Slačálek 2018: 14).

V podobném duchu hovoří i Ulrich Beck (1986: 49) o nahrazení utopií třídní společnosti, které se opíraly o ideály rovnosti (ať už v podobě rovných příležitostí či různých podobách socialistické společnosti), utopií rizikové společnosti, která je negativní a defenzivní – nejde již o dosažení nějakého substantivního cíle, ale o zabránění tomu nejhoršímu. Jak Moyn, tak Beck tedy vypovídají o širší ideové proměně, která souvisí s historickým nástupem „nové politiky“ a vede k proměně ideologického pozadí emancipačních snah jejích aktérů.

S tím souvisí další kritika „nové politiky“, která napovídá, že nové štěpení s ní spojené není záležitostí jen postmateriálních hodnot či participativní strategie nové levice. Piero Ignazi (1992, 1996) upozorňuje, že poté co se v 70. letech ekologické strany etablovaly v systému a nebyly nadále jeho radikální výzvou, nýbrž spíše minimalistickou utopií, která se snaží zefektivnit demokratická pravidla hry, došlo v souvislosti se zpomalením ekonomického cyklu v 80. letech k „tiché kontrarevoluci“. Tedy k vzestupu odlišných kulturních a politických nálad, které lze označit jako pravicově neokonzervativní.

Na to navazuje vývoj konceptualizace „nové politiky“ na poli stranických systémů. Zatímco dřívější práce o „stranách nové politiky“ (např. Poguntke 1987) předpokládaly, že tyto strany jsou substanciálně spjaty s levicovými tématy, pozdější konceptualizace (např. Meguid 2005) se zaměřily obecněji na odlišnosti od tradičních mainstreamových stran, což vedlo k formulování konceptu „stran mezery“. Tento koncept zahrnuje jak dříve zformované zelené strany, tak později nastoupivší krajně pravicové strany, neboť jako jejich společný rys, který je odlišuje od tradičních stran mainstreamu, vidí především odmítání pravo-levého ekonomického dělení a soustředění se na omezený počet témat, jež do té doby nebyla příliš akcentována. Důležitým poznatkem pozdějšího výzkumu bylo, že strany mezery se mohou stát mainstreamovými nikoli pouze rozšířením svého ideologického zázemí o mainstreamová témata, ale alternativně také tak, že mainstreamové strany začnou akcentovat témata, která byla dříve záležitostí „mezery“ (srov. Bílek a Škop 2016: 32).

2.3. Nová politika v českém prostředí: ekologické hnutí a dědictví disentu

V přenosu teoretických úvah o „nové politice“ do českého (či obecně postsocialistického) prostředí můžeme narazit na dva základní problémy. Z hlediska výzkumu politických stran se jedná o upozadění specifického rysu „nové politiky“, kterým je vazba nových stran na společenská hnutí. To je patrné zejména v textech o české SZ. Ty sice velmi často zdůrazňují (např. Jehlička a Kostecký 2003; Jehlička, Kostecký a Kunštát 2011;

Kopeček 2005; Pečínka 2002 a 2005), že přelomovým momentem ve vývoji strany byl vstup ekologických aktivistů do SZ v roce 2002, přesto se však drží linky, která před tímto přelomem sleduje vývoj pouze ve straně a nikoli v rámci aktivistického prostředí.

Strana samotná sice opravdu vznikla již na přelomu let 1989 a 1990, ale po celá 90. léta se nacházela v izolaci jak vzhledem k tuzemské aktivistické politice, tak vzhledem k dalším evropským zeleným stranám. Jedním z hlavních přínosů této práce proto má být zaměření na ideový vývoj v rámci ekologického hnutí (zejména pak Hnutí Duha, HD), který vedl k masovému vstupu aktivistů do SZ v roce 2002. Ti nahradili dosavadní stranické elity a započali směřování strany k podobě blízké pojetí „nových politických stran“. Upadající SZ, která přes nadějný začátek v roce 1990 kontinuálně ztrácela členskou i voličskou základnu a v roce 2001 měla pouhých 239 členů s preferencemi okolo 1 % (Jehlička a Kostelecký 2003), nabídlo novou naději až předvolební spojení s ekologickými iniciativami a následný vstup aktivistů do strany. To vedlo k navýšení počtu členů na 750 (Pečínka 2005) a růstu volebních preferencí. První úspěch se dostavil ve volbách 2002, které přinesly volební příspěvek od státu (dohromady přes 11 milionů). Ve volbách 2006 pak SZ historicky poprvé překonala 5% volební klauzuli jakožto samostatně kandidující subjekt.

I když například Lubomír Kopeček ve své studii zdůrazňuje i programový rozměr tohoto nahrazení „starých“ zelených „novými“, omezuje se pouze na tvrzení, že „noví“ se vymezovali vyhraněně postmateriálně vůči „technokratismu“ „starých“ (Kopeček 2005: 1586). Cílem empirické části proto bude tento moment značně prohloubit prozkoumáním ideového zázemí „nových“, které se utvářelo v rámci ekologického hnutí, zejména pak kolem vůdčích postav HD.

Ve výzkumech ekologického aktivismu se však setkáváme s druhým problémem přenosu konceptu „nové politiky“ do českého prostředí. Přestože je české ekologické hnutí v odborné literatuře zkoumáno poměrně zevrubně, spolu s maďarskou socioložkou Ágnes Gagyí (2015) lze namítnout, že se ve výzkumu hnutí dopouští časoprostorového zkreslení. Toto zkreslení je podle Gagyí běžné pro studium sociálních hnutí ve střední a východní Evropě, neboť vychází ze zkoumání tohoto regionu pomocí kanonických nástrojů, které byly rozvíjeny v západním kontextu na základě zkušenosti 60. let. Jednotlivé práce o českém environmentálním hnutí využívají nástrojů jako struktura politických příležitostí (Fagan a Jehlička 1998; Jehlička 1999, 2001), teorie mobilizace zdrojů (Císař 2008; Fagan 2004, 2005; Fagan a Jehlička 2003), teorie nových sociálních hnutí (Jehlička, Sarre a Podoba 2005; Jehlička a Sarre 2007) a teorie nejnovějších sociálních hnutí (Novák 2013; 2017). Přestože každá z těchto perspektiv přináší velmi cenné poznatky ohledně příčin, které bránily většímu rozvoji a úspěšnosti environmentálního aktivismu, zanechávají určité prázdné místo – návaznost „nové politiky“ na vývoj v rámci československého disentu v 70. a 80. letech, v rámci nějž se

vytvořily poměrně specifické představy o politické roli občanské společnosti (srov. Gagyí a Ivancheva 2014).

Je však možné hovořit o paralelním vývoji dříve nastíněných témat „nové politiky“ v kontextu reálně socialistického režimu? Jako odrazový můstek zde může posloužit kniha *Revoluce s lidskou tváří*, v níž se James Krapfl pokusil skrze analýzu letáků, prohlášení, stanovisek a bulletinů z listopadu a prosince 1989 identifikovat základní ideje a požadavky československých občanů a „zespodu“ tak rekonstruovat ideální vizi revolučního společenství o sobě samém. Jak již naznačuje titul knihy, Krapfl zdůrazňuje návaznost na ideovou tradici spjatou s pražským jarem a ideálem socialismu s lidskou tváří. Mezi hlavní ideály Listopadu pak řadí nenásilí, demokracii, férovost, lidskost a také socialismus. Ty jsou v zásadě velmi podobné ideálům spjatým s rozvojem „nové politiky“, což lze například doložit na pojetí *nenásilí*, které ani zde nevyjadřovalo pouhé odmítání fyzického násilí, ale také násilí psychologického, sociálního, hospodářského a ekologického. Zahrnovalo tak poměrně silně alternativní představu společnosti zpochybňující weberovskou definici státu jako násilné instituce (Krapfl 2016: 112–136).

Blízkost *nenásilí* – i dalších Krapflem identifikovaných ideálů Listopadu – k ideálům „nové politiky“ rozvíjené od konce 60. let by mohla být důvodem pro přitakání tezi Jürgena Habermase (1990: 5), že revoluční rok 1989 nemá „pro jeho naprostou nepřítomnost idejí, které by byly buď inovativní, nebo orientované na budoucnost“ žádný historický význam. Krapfl (2016: 142) nicméně namítá, že i když žádná jednotlivá idea možná inovativní nebyla, přesto „staré myšlenky v novém uspořádání vytvářejí nový diskurs“. Jinými slovy, na základě Krapflové analýzy můžeme argumentovat, že ideály „nové politiky“ byly v československém prostředí rozvíjeny již před rokem 1989, zároveň však nemůžeme předpokládat, že jsou totožné a musíme být tedy opatrní k prostorovému zkreslení (kterého se v tomto případě dopouští Habermas).

Podobnou pozici zaujímá z hlediska konceptu „nové třídy“ sociolog Gil Eyal (2003). Eyal vychází z Bourdieova pojetí třídy, konkrétně z jeho zaměření na specifickou pozici třídy v „mocenském poli“, která je dána vztahem k různým typům kapitálu – ekonomickému, kulturnímu, politickému apod. Tohoto teoretického zázemí využívá Eyal k zachycení formativního období československých elit, které později stály u rozpadu Československa. Jeho hlavním argumentem je, že pro pochopení dynamiky postsocialistického režimu je potřeba věnovat pozornost tomu, jak se po roce 1968 vedle vládní byrokratické třídy rozvíjely v reakci na krizi „nové třídy“ dvě alternativní skupiny, které nabízely dvě odlišné vize ohledně sociální role intelektuálů, jež měli nahradit teleologické intelektuály dřívějšího období. Na jedné straně to byli technokratičtí intelektuálové, prognostici, kteří kombinovali politický a kulturní kapitál, což jim umožňovalo ovlivňovat byrokratické vládní elity. Na straně druhé to byli humanističtí intelektuálové, disidenti, kteří se nepokoušeli ovlivňovat byrokratické elity přímo, ale rozvíjeli strategii *antipolitiky* založené primárně na kulturním kapitálu.

Těchto hlubších historických zdrojů současné politiky si všímají také Lenka Bušítková a Petra Guasti (2019). Všímají si však pouze technokratického pólu „nové třídy“ (prognostiků jako byl Václav Klaus a Miloš Zeman), jež považují za zdroj „technokratického populismu“, který v současnosti reprezentuje strana ANO v čele s Andrejem Babišem. Humanistické intelektuály oproti tomu považují za „antipopulisty“. To je však v přímém rozporu s tezí, s níž přišel Cas Mudde (tedy autor, na nějž se Bušítková a Guasti v rámci argumentu o potřebě zkoumání hlubších historických zdrojů populismu přímo odkazují):

„Zatímco populismus na úrovni politiků je v západní Evropě převážně zbraní outsiderů, na východě je využíván předními intelektuály (jako je György Konrád) a dokonce prezidenty (jako je Václav Havel a Lech Walesa).

Komunistická vláda vytvořila perfektní sociální prostředí pro masovou podporu politického populismu. Jak poznamenalo již mnoho autorů, ‘reálný socialismus’ vytvořil nihilistické a atomizované společnosti, v nichž se rovnostářství smíchalo s hlubokou společenskou závistí. To, v kombinaci s nevalnou reputací státních a stranických institucí, které byly v tu dobu právoplatně považovány za identické s komunistickým režimem, vytvořilo hluboce vnímanou dichotomii mezi ‘morálním ne-komunistickým lidem’ a ‘zkorumpovanou komunistickou elitou’ – mimoděk velmi podobnou, ne-li identickou s dichotomií mezi (morální) ‘občanskou společností’ a (zkorumpovaným) ‘státem’.

Co už nicméně většina autorů nezmiňuje, že z intelektuálního hlediska byla tato dichotomie podporována diskurzem některých nejslavnějších disidentů. Vzhledem k tomu, že komunistické systémy ponechaly politické opozici jen malý prostor, snažili se disidenti vyjádřit svou opozici tak, že se zároveň oficiálně vzdali politiky. Proti všemožným politikům Komunistické strany rozvinuli disidenti, zejména ve východní a střední Evropě, koncepce ‘antipolitiky’ a ‘antipolitické politiky’. Stejně jako jiné klíčové pojmy ve spisech východoevropských disidentů, jako je ‘střední Evropa’ nebo “občanská společnost”, byla i “antipolitika” poměrně vágně definovaným termínem. Zatímco ve virtuální realitě, v níž žili disidenti za komunismu, to až takovým problémem nebylo, v postkomunistickém období se to stalo problémem okamžitým a jasným.“ (Mudde 2000: 45–46).

Cílem zde není zpochybnit tezi o historických zdrojích a současné důležitosti „technokratického populismu“ jako spíše zdůraznit, že je to jen jedna část příběhu, který ovlivňuje současnou politiku a její štěpící linie. Druhá část příběhu, kterou na základě Znojovy (2015) analýzy politického stylu Václava Havla v politstopadovém režimu označíme jako „morální populismus“, je právě podstatným faktorem, který vedl ke vstupu ekologických aktivistů do politiky a ovlivnil dynamiku vývoje české Strany zelených.

Než si však tento vývoj z ideologického hlediska představíme, je nejprve potřeba shrnout teoreticko-metodologická východiska morfologického přístupu k ideologiím a zároveň vztáhnout konceptuální uchopení „nových“ stran ke konceptualizacím „nových“ ideologií.

3. Morfologický přístup: tenké ideologie, modulární ideologie a populismus

Základní perspektivou analytické části této práce je morfologický přístup ke studiu ideologií, s nímž přišel Michael Freeden, tedy politický teoretik, který do všeobecného povědomí vstoupil především svou snahou o vzkříšení studia politických ideologií jako plnohodnotné subdisciplíny politické teorie.

Freeden vychází z předpokladu, že ideologie jsou přemostujícím mechanismem mezi podstatou politických pojmů (nerozhodnutelnost mezi pluralitou významů)⁵ na straně jedné a podstatou politického procesu (potřeba závazných rozhodnutí) na straně druhé (Freeden 1996: 76). Jestliže trvalé přiřazení jednoho významu je vzhledem ke komplexnosti politických pojmů nemožné, můžeme říci, že ideologie vytváří iluzi této skutečnosti. Zároveň však, jestliže je jádrem politického rozhodování soutěž o přiřazení závazného významu, jedná se o iluzi, která je politicky nutná. Ideologie tedy nejsou ani tak vizemi budoucích alternativních světů (utopiemi)⁶ jako spíše konceptualizacemi těch politických světů, v nichž se již nacházíme (Freeden 2005: 247–248). Jinými slovy, pro Freedena je politika především o vytváření rozhodnutí (*decision-making*), která jsou zprostředkovávaná ideologiemi. Cílem studia politického myšlení je proto interpretace dynamických vztahů mezi jednotlivými koncepty, které představují základní stavební jednotky ideologií.

V morfologické struktuře jakékoli ideologie pak lze podle Freedena nalézt čtyři základní typy konceptů. Jádrové, které jsou z hlediska dané ideologie nejzákladnější a

---

⁵ Nerozhodnutelnost mezi pluralitou významů, neboli z podstaty plynoucí rozpornost, která je podle Freedena charakteristickým rysem všech politických pojmů, odkazuje k eseji Waltra Bryce Gallieho z roku 1956, který označením „essentialy contested concepts“ poukazoval na problematickou povahu komplexních pojmů: „Pokud prozkoumáme různá užití těchto pojmů a charakteristické argumenty, v nichž figurují, brzy zjistíme, že u nich nelze nalézt žádné jasně definovatelné obecné užití, které by bylo ustanoveno jako správné či standardní užití“ (Gallie 1956: 168).

⁶ Vztah ideologií a utopií Freeden nerozpracovává, nicméně vzhledem k dříve zmíněným konceptualizacím „poslední utopie“ (Moyn 2010) a „negativní utopie“ (Beck 1986), které úzce souvisejí s ideologickými proměnami „nové politiky“, je potřeba alespoň takto na okraj konstatovat, že freedenovské pojetí ideologie je kompatibilní s pojetím utopie jako specifické dimenze politického myšlení. Zaměření na formy a proměny utopické složky ideologií proto může být přínosným obohacením freedenovského přístupu.

mají proto také největší trvanlivost; sousední, které dále specifikují význam jádrových idejí; a periferní. Periferní pak rozlišuje na marginální (které jsou z hlediska jádra ideologie intelektuálně i emocionálně nepodstatné) a obvodové (reflektují to, že jádrové a sousední koncepty jsou lokalizovány ve specifických historických, geografických a kulturních kontextech). Podstatné dále je, že i úplně identické koncepty mohou být různě uspořádány tak, že vytvářejí odlišné ideologie. Proto je důležité věnovat pozornost tomu, v jakých vztazích se jednotlivé koncepty vůči sobě nacházejí a jaký vliv to má na jejich konkrétní významy (Freeden 1996: 75–82).

Při konkrétní aplikaci svého přístupu došel Freeden k potřebě rozlišit ideologie nejen dle obsahů jednotlivých konceptuálních uspořádání, ale také dle jejich formy. Jako dvě základní typy formací proto rozlišil „husté“ a „řídke“ ideologie (1998 a 2003: 78–99). Husté ideologie jsou typické pro klasické ideologické rodiny jako liberalismus, konzervatismus, socialismus. Jedná se o konceptuální formace, které participují na soutěži o přiřazení významu všem hlavním politickým konceptům (tedy všem těm, jež mohou být nalezeny v převládajícím politickém jazyce a diskurzu) a poskytují tak široké a relativně ucelené spektrum odpovědí na politické otázky ohledně uspořádání a směřování společnosti. „Řídké ideologie“ jsou soustředěné jen kolem několika málo jádrových konceptů (často bývají označovány jako *single issue*) a neposkytují tak komplexní „návod“ k činění všech zásadních politických rozhodnutí, jako spíše jisté omezení možností, mezi nimiž může být rozhodováno. To znamená, že jejich ideové komponenty jsou značně neukotvené a často musí „parazitovat“ na některé z „hustých ideologií“. Typickými „řídkými ideologiemi“ jsou podle Freedena nacionalismus (1998), feminismus a zelená ideologie (Freeden 1996: 485–548).

Na Freedenovo pojetí ideologií navázala Gayil Talshir (2002) a na základě výzkumu německých a britských zelených přišla s pojmem „modulární ideologie“, který je v podstatě inovativním rozpracováním „řídké ideologie“. Zatímco Freedenovo pojetí odpovídá v podstatě konceptu strany mezery, Talshir zachytila proměnu britských a německých zelených ke stranám mainstreamu. Takové proměny si – především u německých zelených – všimli také jiní teoretici stran mezery (Cabada 2013a; Meyer a Wagner 2013) a akcentoval ji i Freeden (2017), nicméně Talshir je inovativní v tom, že v tomto bodě nekončí. Namísto přijetí předpokladu, že by si zelení vybudovali klasickou „hustou ideologii“, ukazuje, že ve skutečnosti vybudovali nový typ ideologie, jejíž modulární struktura je historickým důsledkem nástupu „nové politiky“ v tom smyslu, že se snaží konfrontovat dosavadní jednodimenzionální strukturu stranických systémů. Základním rysem „modulární ideologie“ tedy je, že má více dimenzí, které jsou uspořádány na dvou základních úrovních. První úroveň představuje jednotící, ale poměrně „řídke“ ideologický rámec, druhou pak několik sub-ideologií (modulů), které tento jednotící rámec rozvíjejí, ale zároveň jsou mu podřízeny, což umožňuje jejich koexistenci jako jednotné (zelené) ideologie (Talshir 2002: 8–9, 28–29).

Účelem závěrečné části první kapitoly tohoto textu bylo ukázat, že v českém (československém) kontextu lze nalézt společné rysy s tím, co můžeme nazývat „novou politikou“. Zároveň jsme však identifikovali důležité odlišnosti, které se týkaly štěpení mezi „technokraty“ a „humanisty“ a vedly ke specifickým typům populismu v konstelaci postsocialistického režimu. Jak však můžeme pojmut populismus z hlediska morfologické teorie ideologií? Podle Freedena (2017) někteří teoretici (např. Stanley 2008; Mudde a Kaltwasser 2013) mylně spojují populismus s „řídkou ideologií“. Rozdíl podle něj spočívá v tom, že populismus je ještě „řidší“. Zatímco „řidké ideologie“ obsahují potenciálně více, než pouze malý počet jádrových konceptů, populismus má jen toto jádro, které je izolované od sousedních konceptů a tudíž bez potenciálu stát se základem pro širší či více inkluzivní ideologii. Tato ideologická redukce vychází ze základního rysu populismu, kterým je antagonistické vykreslení boje „čistého lidu“ proti „zkorumpované elitě“ zaměřené na přiřazení definitivního významu jednomu určitému politickému momentu – národnímu historickému narativu či jeho „zakladatelskému mýtu“.

Z hlediska morfologické teorie tak lze rozlišovat dva základní přístupy k analýze a interpretaci ideologií. Jeden se zaměřuje na konkrétní a detailní konfigurace konceptů v rámci jednotlivých ideologií, druhý aplikuje poněkud obecnější náhled a zabývá se jejich základní strukturou.

Závěrečná část textu, která se zaměřuje na interpretaci politického myšlení českých ekologických aktivistů z HD, kteří náborovými akcemi v roce 2002 značně ovlivnili dynamiku SZ, kombinuje oba přístupy, ale těžiště nachází v tom obecnějším – jde o rozlišení základních ideologických struktur pomocí sledování konceptů, které se týkají jak obecného pojetí politiky, tak vnímání vlastní politické úlohy jakožto hnutí či strany. Zároveň vychází z interpretace politického myšlení osobností, které v daném procesu sehráli hlavní úlohu. Jedná se zejména o Jakuba Patočku, Jana Beránka a Martina Bursíka. První dva byli spoluzakladatelé HD, Patočka byl jejím ředitelem do roku 1998, Beránek následně do roku 2002, kdy odešel, aby společně s Patočkou vstoupil do SZ, jejímž předsedou se stal v roce 2003. Proti nim se však záhy zformovalo křídlo kolem Bursíka, který se stal předsedou SZ v roce 2005.

Přestože je patrné, že tímto způsobem je nárok na úplnost poznání zelené ideologie ještě více omezen,⁷ v návaznosti na Freedena (který interpretoval ideologie na základě význačných politických filosofů) předpokládáme, že význační jedinci mohou efektivně vyjadřovat širěji zastávané ideje, stejně jako je ovlivňovat. A to nikoli pouze skrze to co říkají nebo si myslí, ale také skrze praktickou rovinu jejich vystupování, tedy

---

⁷ Poté, co jsme se omezili na sledování jen té části politického myšlení v ekologickém hnutí, která přímo vedla ke vstupu do SZ.

„praktickou ideologii“ (Slačálek 2018). Přestože Ondřej Slačálek rozvíjí tento inovativní přístup ke studiu ideologií v rámci studia extrémní pravice, kde hraje postava „vůdce“ obecně silnější roli, v případě některých ekologických osobností (zde zejména Jakuba Patočky) bývají vůdcovské a autoritářské rysy jejich působení také často zdůrazňovány jako podstatný faktor ideologického vývoje ekologického hnutí (Binka 2008; Novák 2017: 274–284). V případě politických stran je navíc vliv jejich předsedů posílen jednak institucionálně, jednak mediální pozorností umocněnou rysy současné „divácké společnosti“, které nahrávají obnovení vůdcovského typu demokracie (Green 2010). Zdrojem následné interpretace tak byly z hlediska ekologických aktivistů především rozhovory a články na stránkách časopisu *Poslední generace* (od roku 1998 *Sedmé generace*), z hlediska zelených politiků pak rozhovory v médiích získané za pomoci databáze Anopress a politické programy SZ z let 2002, 2003 a 2006.

4. Morální populismus: Od zárodků modulární ideologie ke „straně jednoho použití“

Vzhledem ke snaze této práce uchopit vývoj zelené ideologie v kontextu „nové politiky“ bude následující interpretace, na základě poznatků z první části této práce, využívat poměrně silných paralel ve vývoji lidskoprávního a ekologického hnutí, redukováných zejména na paralely ve vývoji politického myšlení Václava Havla a Jakuba Patočky. Přes veškerá zjevná úskalí lze tento přístup hájit minimálně ze dvou důvodů. Jednak lze oba považovat za poměrně klíčové ideology zastupující širší proudy politického myšlení nejen v rámci lidskoprávního a ekologického hnutí. Jednak se Patočka (a obdobně spousta zelených aktivistů, či později straníků) poměrně často odkazoval na Havla, ať už jako inspirativního myslitele, či jako politického partnera. A zároveň sám Havel podporoval ekologické aktivity – výrazně se například postavil za Hnutí Duha v kampani za referendum o dostavbě Temelína. V roce 2006 se navíc poprvé zapojil do předvolební kampaně a otevřeně se přihlásil k podpoře Strany zelených se slovy: „Podívejte se, já jsem byl zelený ještě v době, kdy většina dnešních zelených nebyla na světě. Mně je ta strana od vždycky programově blízka a má nazelenalost není žádnou novinkou“ (Havel 2006; Otázky Václava Moravce).

Následující diachronní analýza je rozčleněna do čtyř období. První tři sledují vývoj politického myšlení v HD, reprezentovaného zejména Jakubem Patočkou s paralelním užitím Baršovy (2015) interpretace Havlových tří politických pozic (jedné z přelomu 70. a 80. let, druhé z konce 60. let, k níž se navrátil v druhé polovině let 80., třetí po roce 1989). V prvním a druhém období (1991–1997 a 1998–2000) je sledován vývoj od antipolitické k nepolitické politice, který naznačoval zárodky „modulární ideologie“ – jak samotný antipolitický apel, tak například užití pojmu nenásilí je zde velmi podobné aktivistickým zárodkům ideologické modularity u německých zelených (srov. Talshir

2002: 33–50). Ve třetím období (2001–2004) je identifikováno, jak „zakladatelský mýtus“ nového režimu ovlivnil odklon od budování víceúrovňové „modulární ideologie“ ke značně redukované a manichejské ideologii „morálního populismu“. A zachycení čtvrtého období (2005–2006) dokresluje, jak předchozí populistická strategie usnadnila Martinu Bursíkovu zaujmout pozici „budovatele“ strany mezery – či spíše jejího podtypu „strany jednoho použití.“

4.1. Antipolitická politika, nenásilí a jaderná energetika

První Havlovu pozici představují podle Barši texty z přelomu 70. a 80. let (*Moc bezmocných a Politika svědomí*), v nichž odmítal režimy sovětského typu coby „vypouklé zrcadlo“ západní civilizace. Alternativou k jejich politice, coby „samopohybu neosobní moci“, měla být v návaznosti na Masaryka „antipolitická politika“ nezávislých občanských iniciativ. V občanské samosprávě demonstrující „život v pravdě“ totiž spatřoval radikální výzvu jak jednostranickým byrokratickým systémům vlády sovětského typu, tak vícestranickým systémům západních liberálních demokracií (Barša 2015: 190–191; Havelka 1998: 461–463). Tato pozice se nápadně překrývá s Patočkovou kritikou zastupitelské demokracie a alternativní představou politiky, kde lidé vykonávají vládu organizováním se ve spolcích a občanských iniciativách, které programově usilují o omezení až úplné nahrazení politických stran (Patočka 1996).

Zároveň odpovídá konceptuální morfologii časopisu *Poslední generace* v první polovině 90. let,⁸ kde hrál ústřední roli princip *nenásilí* v podobném smyslu, jak jsme jej v první části této práce identifikovali ve spojení s teorií „nové politiky“. Násilí bylo v kontextu ekologického myšlení spojováno především s kritikou průmyslové civilizace a konzumerismu (vlastnímu jak komunistické minulosti, tak tržní současnosti) spojených s centralizovanou byrokratickou mocí a logikou neomezeného růstu. Za hlavní proponenty této ekologicky nepřijatelné společnosti byly považovány jak politické strany, tak zejména nadnárodní společnosti s podporou mezinárodních finančních institucí.

Pojetí *násilí* tak nebylo spojováno pouze s násilím fyzickým, ale především ekonomickým a společenským. Klíčovým reprezentantem tohoto násilí bylo prosazování jaderné energetiky, kterou lze v rámci ideologické morfologie považovat za obvodový pojem. Prosazování jaderné energetiky v tomto smyslu reprezentovalo strategie nadnárodních korporací, které za pomoci vládní moci expandovaly do zemí východní Evropy (srov. Beránek 1994: 15–16). Jaderná energetika byla chápána jako negativní

---

⁸ Podrobněji, i když nikoli úplně dotaženě, je konceptuální morfologie *Poslední generace* k nahlédnutí v mé diplomové práci (Křížkovský 2016: 58–72).

také proto, že „podporuje vývoj společnosti nežádoucím směrem – směrem zvyšování konzumu, centralizace a potřeby posílit policejní stát“ (Patočka 1992: 2).

4.2. Nepolitická politika a ambivalence „poslední utopie“

V druhé polovině 80. let se Havel podle Barši vrátil ke své druhé pozici, jíž zastával už koncem 60. let. Tedy k tvrzení, že post-totalitní systém je pouhou slepou odchylkou od vývoje západních společností. Jestliže předtím představa politiky občanských hnutí oscilovala mezi nahrazením a nadřazením vzhledem k tradiční stranické politice, nyní dostala formu občanské korektivy, jež je podkladem pro obnovení „normálního“ liberálně demokratického režimu – občanské jednání nemělo vést k nahrazení, ale spíše k obnovení původní politiky (Barša 2015: 192–194). Podobný posun je patrný také v morfologii ekologických aktivistů, zejména v souvislosti s pádem Klausovy vlády a zahájení přístupového procesu České republiky do Evropské unie, což vytvořilo naději na otevírání politických příležitostí a lepší mobilizaci zdrojů pro ekologické aktivisty (srov. Císař 2008). V tomto duchu je patrný posun také v Patočkově myšlení, který na sklonku 90. let explicitně odkazoval na nepolitickou politiku jako princip, který neusiluje o odstranění politických stran, ale o posílení občanských iniciativ, kterého může být dosahováno i prorůstáním ekologického hnutí do stranického systému (Patočka 1998: 18). Tuto představu později označil jako „ekologickou demokracii“ a v roce 2003 ji prosadil i do dlouhodobého programu Strany zelených *Vize ekologické demokracie*.

V Patočkově pojetí měla *Vize ekologické demokracie* navazovat na českou „humanitně-demokratickou tradici“ a „emancipační ideje ekologického hnutí z počátku sedmdesátých let“ (srov. Patočka 2009). Propojení obou tradic bylo možné vidět v ideji *nenásilí*, případně v konceptu *nové demokracie* či *neodemokracie*. S tímto konceptem přišel Jaroslav Šabata (ten zároveň značně ovlivnil Patočkův příklon ke stranické politice, viz dále). V dopise britskému marxistickému historikovi a vlivnému intelektuálovi západního radikálního mírového hnutí E. P. Thompsonovi⁹ formuloval Šabata na základě „pohelsinské zkušenosti“ (a tedy lidskoprávního obratu) poměrně silnou geopolitickou představu „novodemokratického obratu“, jehož součástí mělo být mimo jiné rozpuštění NATO a tlak na vytváření *samosprávné demokracie* (Šabata 2013 [1985]). Tímto dopisem chtěl Šabata pravděpodobně Thompsona přesvědčit, že stojí na jedné straně a rozmělnit jeho obavy, že východní disidenti jsou jen „postutopičtí“ obránci občanských práv, kteří chtějí vyměnit jeden typ imperialismu za jiný. V tomto duchu pokračovala následně i Pražská výzva Charty 77 z roku 1985.

---

⁹ Tedy představiteli hnutí, na jehož základech se formovala „nová politika“ a jehož ideje byly součástí „modulární ideologie“ britských a německých zelených (Talshir 2002).

Nicméně, právě české „humanitně-demokratické tradici“ se tyto ideje v postdisidentské zahraniční politice poměrně vzdálily. Zatímco ještě v prvních měsících po revoluci 1989 měla zahraniční politika explicitně neimperální lidskoprávní rozměr a Havel s ministrem zahraničí Jiřím Dientsbierem navrhovali společné rozpuštění Varšavské smlouvy i NATO, záhy po rozpadu Sovětského svazu a s počínajícími jugoslávskými etnickými válkami se Havel a mnoho jeho vlivných příznivců přiklonilo v zahraniční politice k americkému humanitárnímu intervencionismu (Kopeček 2015: 179–180). V tomto jej následovali i někteří ekologičtí aktivisté. Podobně jako se Havel rozhodl podpořit legitimitu NATO v útoku na Jugoslávskou federaci i bez mandátu Spojených národů, reagoval i Patočka v článku *Meze pacifismu* (Patočka 1999), kde odmítl univerzalitu *nenásilí* ve jménu silnějšího principu, kterým je *odpovědnost* k občanské společnosti a ochraně lidských práv. To vyvolalo mezi aktivisty poměrně silnou debatu. S Patočkovým postojem razantně nesouhlasil například Jan Keller, pročež opustil redakci časopisu *Sedmé generace*. Zpětně pak k těm ekologickým aktivistům, kteří se zásahem NATO souhlasili a porušili tak „tabu násilí“ (navíc z pozice silnějšího) poznamenal, že „zdiskreditovali myšlenky zelených“ (Keller 2001: 10).

Ve vztahu k zahraniční politice je tedy patrná ambivalence lidských práv jako „poslední utopie“. Z hlediska šířeji zaměřeného konceptu „negativní utopie“ vykazuje navíc podobnou ambivalenci také idea *trvale udržitelného rozvoje*, která měla v konceptuální morfologii *Sedmé generace* (od roku 1998) taktéž velmi blízko k principu *odpovědnosti*.¹⁰ Posun v konceptuální morfologii je zde viditelný také na kritice jaderné energetiky, která postupně ztrácela svůj sociálně-utopický rozměr a princip *nenásilí* nahradila spíše formální argumentace o ekonomické výhodnosti.

Z hlediska celkové struktury ideologie však příklon k *odpovědnosti* zároveň naznačoval snahu o vytvoření inkluzivnějšího sdíleného rámce, který by dokázal sjednotit různé proudy ekologicky orientovaného myšlení – mezi aktivisty se ujalo dělení na „pestré“ a „zelené“, s nímž původně přišla ekologicky orientovaná socioložka Hana Librová (1994). Důrazem „pestrých“ na postmateriálně orientovaný životní styl, pluralismus a toleranci se pravděpodobně otevírala podobná příležitost jako u německých zelených, kteří ve vytváření politické strany postupně modifikovali své čtyři základní pilíře – ekologická, sociální, samosprávná a nenásilná politika – do ideového rámce, který obsahoval jako své jádrové koncepty primát ekologie, postmaterialismus, kritiku politického řádu, pluralismus, toleranci a otevřený dialog. Tím vytvořili základ modulární ideologie, v rámci něž mohli koexistovat různorodé zelené sub-ideologie (Talshir 2002). V českém případě však vytváření strany ovlivnila specifická konfigurace

---

¹⁰ Opět – podrobněji, i když nikoli úplně dotáženě, je konceptuální morfologie *Sedmé generace* k nahlédnutí v mé diplomové práci (Křížkovský 2016: 77–90).

postdisidentského kontextu, kterou jsme naznačili výše na příkladu zahraniční politiky a dále ji rozvedeme pomocí konceptu „morálního populismu“.

4.3. Morální populismus – demokraté proti technokratům

Jestliže v prvních dvou pozicích držel Havel distinkci mezi občanskou a stranickou politikou (ať už jako protikladných či vzájemně se posilujících typů politiky), po změně režimu v roce 1989 se náhle stává prezidentem a místo toho, aby věrný své logice opustil svou roli občanského aktivisty a stal se profesionálním politikem, pokusil se obě role spojit. Jedním z Baršových vysvětlení této snahy je, že ač Havel koncem osmdesátých let ustoupil ze snahy o paušální odmítnutí politické politiky, stále ji chápal jako zdroj odcizení a tudíž mohl dospět k přesvědčení, že „není-li v jeho silách politiku zrušit, pak se jí má snažit alespoň zevnitř polidšťovat tím, že i v postavení profesionálního politika bude jednat jako občan“ (Barša 2015: 203).

Zatímco u Havla můžeme propojení rolí občanského aktivisty a profesionálního politika odvozovat pouze z praxe, u Jakuba Patočky došlo toto propojení explicitní ideové obhajoby. V článku *Strana zelených a občanské iniciativy: střet zájmů?* (Patočka 2003) argumentoval, že představa o neslučitelnosti rolí občanského aktivisty a politika vychází ze zájmu amorálních politiků, kterým jde pouze o moc. Patočka tedy namítal, že spojení rolí není střetem zájmů, naopak je přímo žádoucí, neboť morálnímu aktivistovi, stejně jako morálnímu politikovi, jde o prosazování obecně prospěšných zájmů. Jan Beránek v podobném duchu tvrdil, že „[n]epřekročitelnou hranici je třeba vést nikoli mezi prací veřejnou (‘aktivistickou’) a parlamentní (‘politickou’), nýbrž mezi špatnou (vedenou zjištěnými osobními či skupinovým zájmy) a dobrou (vedeným zájmem veřejným). Dobrem a zlem“ (Patočka 2002: 10).

Právě toto manichejské rozlišování mezi dobrem a zlem (raději než mezi aktivismem a politikou, či pravíci a levicí) je základem politického stylu, který lze označit za „morální populismus“. Ten se podle Znoje (2015: 123–128) nejsilněji projevil vzestupem politického proudu, inspirovaném Havlovým pojetím občanské společnosti na konci 90. let v kontextu tzv. opoziční smlouvy. Reprezentanty morálního populismu zde byly občanské iniciativy jako *Impuls 99* a *Děkujeme, odejděte!*, které toho času zapůsobily také jako inspirace zejména pro tu část ekologického hnutí, která projevovala politicko-stranické ambice. A to nejen proto, že vytvořily naději na mobilizaci společnosti (*Děkujeme, odejděte!* se podařilo získat 200 000 podpisů během měsíce a půl, při demonstraci další iniciativy *ČT – věc veřejná* se na Václavském náměstí shromáždilo okolo 100 000 lidí a jednalo se tak o největší občanskou mobilizaci od listopadu 1989), ale také díky tomu, že se jim v rámci této mobilizace podařilo vytvořit sebe-identifikaci se „zakladatelským mýtem“. Protestujícími byla velmi často zdůrazňována jak personální, tak ideová kontinuita s listopadovou revolucí, jejíž plody byly (čistému) lidu

ukradeny zkorumpovanými a amorálními politickými *elitami* (srov. Slačálek a Svobodová 2017: 33).

Problém tohoto typu morálně-populistické mobilizace zachycuje Vladimíra Dvořáková (2005), když podotýká, že morální apel intelektuálů a kulturních elit nakonec spíše prohloubil frustraci občanské společnosti, neboť vyvolal pouze rozhořčení, aniž by došlo k vybudování struktur občanské společnosti, pomocí kterých by mohlo dojít k realizaci jejich požadavků v politické sféře.

Ekologičtí aktivisté kolem Patočky byli oproti zmíněným iniciativám sice vybaveni ideou *nové demokracie*, na jejímž základě je Šabata (2002) nabádal ke vstupu do politiky jako možnost, pomocí níž mohou zelení přispět ke směřování české politiky a zároveň se odpoutat od své „sterilní podoby“ a zároveň se jejím prostřednictvím snažil propojit ideologii sociálně demokratické levice s kombinací idejí Masaryka, (Jana) Patočky a Havla (Znoj 2015: 111), což mohlo skýtat základ pro budování modulární ideologie. Nicméně v rámci ekologického hnutí byla proti vstupování do stranické politiky stále poměrně silná opozice, kterou se dokázalo překonat právě až díky manichejskému vyzdvihování dichotomie mezi „humanisticko-demokratickými“ hodnotami (tradice odkazující ke K. H. Borovskému, Masarykovi, Havlovi, „pražskému jaru“ 1968 a „sametové revoluci 1989) a „mocenským technokratismem“ (spojeným s komunistickým režimem obecně, normalizačním režimem, Klausem vedenou postkomunistickou transformací a opoziční smlouvou).

Z hlediska ideologické struktury toto překonání znamenalo redukci, která vedla k potlačení sub-ideologických proudů spojených se sociální, samosprávnou a nenásilnou politikou – tedy posílení „tradice českého humanismu“ na úkor „emancipačních idejí ekologického hnutí z počátku 70. let“, které původně měly tvořit dva rovnocenné pilíře *Vize ekologické demokracie*. V tomto duchu, kombinujícím ekologii s morálním populismem usilujícím o nahrazení amorálních technokratů morálními demokraty, tedy ekologičtí aktivisté vstoupili do Strany zelených a převzali v ní vedoucí funkce.

4.4. Bursíkova strana jednoho použití

Brzy po nahrazení „starých“ zelených „novými“ se však otevřel spor mezi skupinou kolem Patočky a předsedy Beránka na straně jedné a Petra Uhla a Ivana Dejmalu na straně druhé. Jeho předmětem bylo především vnitřní fungování strany a kritika autoritářského přístupu Patočky a Beránka, který vedl k omezování vnitrostranické diskuse. To koresponduje i s kritikou, jíž tito dva čelili již ve vedení HD a jež vedla v roce 1997 k odštěpení některých aktivistů a založení občanského sdružení Nesehnutí (srov. Binka 2008). Z hlediska našeho cíle, kterým je zachycení obecné ideologické struktury, jsou však tyto vnitrostranické spory poměrně marginální (více k nim viz např. Pečínka

2004, 2005).¹¹ Z perspektivy tohoto textu je důležitější spor ohledně strategie strany ve volbách 2006, který se následně otevřel mezi Beránkem a Bursíkem. Tedy spor o to, zda má strana vstoupit do široké aliance menších liberálních subjektů a formací (což odpovídalo morálně-populistickému tažení „demokratů“ proti „technokratům“ a prosazoval ji Patočka s Beránkem), nebo zda má zvolit strategii samostatného postupu. Tuto druhou strategii hájil Bursík a stal se s ní v roce 2005 novým předsedou.

Jak Beránek, tak Bursík odmítali, že by SZ byla levicová. Zatímco Beránkovým kritériem možných koaličních vazeb bylo „prohlubování prostoru pro občanskou společnost, pro účast lidí na rozhodování“ (Beránek 2003), Bursík to viděl jinak: „Pro mě je samozřejmostí negativní vymezení ke KSČM. Moje máma byla v padesátých letech v kriminále a já jsem nějak vychovaný. Ale jinak to nechávám otevřené, nezavrhuji ČSSD ani ODS. Jde o to, jaký prostor bychom dostali k prosazování našich témat“ (Bursík 2005a). Zároveň hájil samostatný postup SZ ve volbách s tím, že nechce „zachraňovat demokracii, nikoli tedy stavět hráz nějakým nebezpečím, ale jít s pozitivním programem, který je konkrétně zacílený na vybranou skupinu voličů“ (Bursík 2005b). Zatímco tedy SZ ve svém volebním programu z roku 2002 (ovlivněná podporou ekologických aktivistů) odmítala explicitně spojení s ODS a KSČM, v programu z roku 2006 už takovou zmínku nenajdeme. Po volbách byla jednoznačně odmítnuta pouze spolupráce s KSČM (Cabada 2013b: 38). Že tento typ antikomunismu byl pro Bursíka ústředním tématem, dokládá také jím zdůrazňovaný důvod odchodu ze SZ v roce 2013. Kritizoval zejména posun strany „doleva“ a argumentoval, že „jako antikomunista prý nemůže setrvávat ve straně, jejíž vedení se podle něj nedokáže jednoznačně vymezit vůči spolupráci s komunisty“ (Zpravodajství iDNES.cz 2013).

Zatímco podle Znoje (2015: 128–133) je „morální populismus“ umírněnou verzí radikálního antikomunismu pravice, kterému připravil půdu k větší politické relevanci, Bursíkův antikomunismus je trochu jiného typu. Vzhledem ke snaze omezit rétoriku „záchrany demokracie“ jej lze naopak považovat spíše za umírněnější verzi „morálního populismu“. Patočkova a Beránkova populistická redukce na konflikt (morálního, demokratického) lidu proti (zkorumpované, technokratické) elitě izolovala levicověji orientované sub-ideologie, což Bursíkovi paradoxně umožnilo postavit se do role budovatele „řádké ideologie“ SZ postavené pouze na sdíleném rámci umírněného antikomunismu a technokratického pojetí ekologie jako cesty „praktických řešení“. Jednalo se nepochybně o modelovou ideologii strany mezery, jejímž cílem bylo „obsadit

---

¹¹ Obecně jsou však z hlediska analýzy strany jako takové podstatné, což dokazuje mimo jiné také to, že obdobná kritika ohledně nedemokratické vnitrostranické praxe se nevyhnula ani následnému vedení Martina Bursíka – zformovala se proti němu frakce Demokratická výzva, jejíž členy Republiková rada v reakci vyloučila ze strany. Možným vysvětlením je, že tendence k autoritářství vycházela právě z poměrně nejasných ideologických principů, o něž by se demokratické jednání mohlo opřít.

bílé místo na české politické mapě, které je zeleným dlouhodobě rezervováno“ (Bursík 2006).

Kombinace antikomunismu a technokraticky pojaté ekologie byla však poměrně malým jednotícím rámcem pro následující účast ve vládě s ODS, proti níž většina aktivistů stála celá 90. léta v opozici. Je proto symptomatické, že další vážný frakční rozkol ve straně vyprofiloval křídlo kolem Dany Kuchtové, která byla po roce 1989 dlouholetou členkou i předsedkyní občanského sdružení Jihočeské matky, kde se angažovala také v boji proti dostavbě Temelína, což pravděpodobně formovalo její ideové pozadí více, než na čem byla postavena minimalistická identita SZ. Příznačně bylo jedním z důležitých témat rozporu otázka stavby amerického radaru v Brdech. Ani další rozpory, které probíhaly za účasti na Topolánkově vládě, ani celková reputace této neoliberálně orientované vlády, SZ příliš nepomohly a do poslanecké sněmovny už se jí nikdy dostat nepodařilo.

Vysvětlení toho, proč se SZ neetablovala jako stabilní strana mezery, lze hledat také z prakticko-ideologického hlediska v Bursíkově biografii. Bursík vystudoval obor ochrany životního prostředí na Přírodovědecké fakultě UK a před rokem 1989 byl hydrologem v národním podniku Stavební geologie. Spíše tak náležel k „technokratické“ části „nové třídy“. V roce 1989 byl aktivistou disidentského Hnutí za občanskou svobodu a po revoluci nastoupil dráhu profesionálního politika – nejprve jako poslanec Občanského fóra a Občanského hnutí, po jehož transformaci se stal místopředsedou Svobodných demokratů, za něž byl zvolen do zastupitelstva hlavního města Prahy, ale roku 1996 ze strany vystoupil. Poté se stal v roce 1998 ministrem životního prostředí v Tošovského „odbornické“ vládě, kde získal značnou popularitu jako první environmentálně zaměřený specialista v této funkci (Pečínka 2005: 477). Posléze vstoupil do KDU–ČSL, kde působil až do roku 2002. Po parlamentních volbách v červnu 2002 se stal poradcem ministra životního prostředí Libora Ambrozka (KDU–ČSL) pro energetiku, jímž byl do roku 2005. V tomtéž roce se stal předsedou SZ, do které vstoupil o rok dříve. A jak sám zdůrazňoval, klíčem úspěchu SZ ve volbách 2006 bylo podle něj to, že se svou osobou přivedl segment liberálních, městských voličů, tedy voličů spíše napravo od středu (Bursík a Liška 2014).

Z Bursíkovi biografie lze odvozovat, že podstatnější než samotná SZ pro něj byly funkce, z nichž by mohl ekologická témata prosazovat. Od roku 1998 měl navíc velmi blízko k nejvyšší myslitelné funkci ministra životního prostředí. Z hlediska praktické ideologie lze tedy číst jeho snahu umírnit SZ ve vztahu k ODS jako pragmatický tah, který mu nakonec umožnil znovu obsadit ministerské křeslo. To vede k hypotéze, že SZ by bylo možné v tomto období označit nikoli pouze jako stranu mezery, ale jako její specifický podtyp – „stranu jednoho použití“ – jejímž základním rysem je primární orientace na získání vládních postů, v důsledku čehož často působí jako relevantní subjekt pouze po krátkou dobu (Cabada 2013a: 11). Orientace na vytvoření jediné alternativní

strany pro středo-pravicové liberální voliče se navíc zpětně jeví jako strategie, která mohla být úspěšná v roce 2006, ale nikoli po roce 2010, kdy se takových stran objevilo více – například neoliberálně konzervativní Top09, jejímuž úspěchu napomohlo to, že její předseda Karel Schwarzenberg získal pozornost, když byl předtím jmenován právě za SZ ve druhé Topolánkově vládě ministrem zahraničí.

Závěr

Vývoj Hnutí Duha a Strany zelených ukazuje, že jejich ideologické zázemí bylo značně ovlivněno vývojem „nové politiky“, která měla v českém prostředí specifickou dynamiku. Její historické zdroje lze sledovat v 70. a 80. letech v rámci štěpení „nové třídy“ na technokratické prognostiky a moralistické disidenty. Z těchto skupin se po roce 1989 vykrystalizovaly nové politické elity, a ač se reálně často překrývaly, minimálně v symbolicky diskurzivní rovině se štěpení mezi nimi opakovaně otevíralo.

To se promítlo i do ideologického vývoje té části zeleného politického myšlení, která se aktivně snažila zapojit do konfliktů českého stranického systému. Náznaky budování „modulární ideologie“ – jako specifické ideologie, jež se historicky rozvinula v 70. a 80. letech u britských a německých zelených – se vytratily právě v době, kdy se výše zmíněné štěpení opět otevřelo a silně rezonovalo v širší české společnosti. Tedy v době, kdy dosavadní hegemoni stranické pravice a levice, ODS a ČSSD, uzavřeli opoziční smlouvu. Zatímco politické elity těchto stran představovaly tzv. „technokratický populismus“ ekologičtí aktivisté kolem Beránka a Patočky se přidali k opozičnímu politickému proudu vyznačujícího se „morálním populismem“ a jako vlajkovou loď si logicky vybrali Stranu Zelených. Spolu s dalšími zelenými z prostředí ekologického hnutí převzali ve straně moc a dostali se do jejího vedení. Proti Patočkově a Beránkově manichejskému pojetí politiky se však brzy zformovala vnitřní opozice. Ta, vedená již etablovaným politikem Bursíkem, vystoupila proti „morálnímu populismu“ jeho mírnější antikomunisticky laděnou verzí a paradoxně s technokratickým důrazem na praktická řešení ekologických problémů. Bursíkovu úspěchu napomohlo, že předchozí populistická redukce na spor „demokratického“ (čistého) lidu a „technokratické“ (zkorumpované) elity jednak brzy ztratila svůj mobilizační náboj, který měla na přelomu tisíciletí, jednak upozadila (novo)levicově zakotvené sub-ideologie. Bursíkova strategie etablování SZ jako strany mezery tak mohla být současně prezentována jako budování komplexnější, byť stále „řidké“ ideologie. V dlouhodobější diachronní perspektivě však může být chápána za pouhou umírněnější verzi „morálního populismu“, které se podařilo vytvořit dočasnou koalici umírněných „moralistů“ a ekologicky orientovaných „technokratů“. Bursík byl navíc typem ekologického technokrata, pro kterého byl politický úspěch spojen především se získáním klíčových vládních postů. Proto se za

jeho vedení SZ přibližovala specifickému podtypu stran mezery - „straně jednoho použití“.

Kvantitativní výzkum Jaroslava Bílka a Michala Škopa (2016), který na základě parlamentních voleb v roce 2013 naznačuje, že SZ se od strany mezery posunula blíže ke stranickému mainstreamu, je možné interpretovat také tak, že se mainstream částečně přiblížil Straně zelených. Kulturní štěpení poznamenané konfliktem „technokratického“ a „morálního“ populismu začalo postupně v českém stranickém systému sílit, ačkoli zejména v reakci na tzv. migrační krizi nabralo novou dynamiku. Ani v tomto kontextu se však Straně zelených nepodařilo vymanit ze svého „tíživého dědictví“.

Seznam literatury a zdrojů

- Arendt, H. 2004. *O násilí*. Praha: Oikoymenh.
- Barša, P. 2015. *Cesty k emancipaci*. Praha: Academia.
- Beck, U. 1986. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beránek, J. 1994. „Temelín v kongresu.“ *Poslední generace* 3 (2): 2–3.
- Beránek, J. 2002. „Anketa Sedmé generace.“ *Sedmá generace* 11 (4): 10.
- Beránek, J. 2003. „Rozhovor: Program Strany zelených.“ *Radiožurnál*. 15. 4. 2003. [online]. [cit. 31. 10. 2018]. Dostupné z: Anopress.
- Binka, B. 2008. *Zelený extremismus*. Brno: MUNI PRESS.
- Bílek, J. a Škop, M. „Strany mezery v České republice: Analýza politických stran v České republice z hlediska jejich ‚mezernosti‘.“ *Politics in Central Europe* 12 (2S): 29–43.
- Borzič, A., Pavlova, O. a Slačálek, O. 2018. *Proroci post-utopického radikalismu*. Praha: Vyšehrad.
- Bursík, M. 2005a. „Rozhovor: Nemám důvod řezat ODS klackem po hlavě.“ *Týden*. 19. 9. 2005, 20.
- Bursík, M. 2005b. „Rozhovor: Strana zelených, její současnost a budoucnost.“ *Český rozhlas*. 6. 6. 10. 2005. [online]. [cit. 31. 10. 2018]. Dostupné z: Anopress.
- Bursík, M. 2006. „Úvod.“ In: *Volební program: Kvalita života*.
- Bursík, M. a Liška, O. 2014. „Hyde Park Želňák: Kudy dál v ekologické politice.“ *Česká televize*. [online]. [online]. [cit. 5. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=zqUUXJSkiX0&feature=youtu.be>
- Bušťíková, L. a Guasti, P. 2019. „The State as a Firm: Understanding the Autocratic Roots of Technocratic Populism.“ *East European Politics and Societies* 33 (2): 302–330.
- Císař, O. 2008. *Politický aktivismus v České republice. Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Cabada, L. 2013a. „Strany jednoho tématu ve střední Evropě – možnosti a perspektivy politologického výzkumu.“ In: L. Cabada et al. *Strany jednoho tématu ve střední Evropě*. Brno: Václav Klemm, 5–20.
- Cabada, L. 2013b. „Strany jednoho tématu v českém stranickém systému.“ In: L. Cabada et al. *Strany jednoho tématu ve střední Evropě*. Brno: Václav Klemm, 21–43.
- Dahrendorf, R. 2003. „Acht Anmerkung zum Populism.“ *Transit. Europäische Revue* 25: 156–163.

- Dvořáková, V. 2003. „Civil society in the Czech Republic: ‘Impulse 99’ and ‘Thank You, Time To Go’.“ In: C. Mudde a P. Kopecký. *Uncivil Society? Contentious politics in postcommunist Europe*. London: Routledge, 130–151.
- Eyal, G. 2003. *The origins of postcommunist elites: From Prague Spring to the breakup of Czechoslovakia*. U of Minnesota Press.
- Fagan, A. 2004. *Environment and Democracy in the Czech Republic*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Fagan, A. 2005. „Taking Stock of Civil-Society Development in Post-communist Europe: Evidence from the Czech Republic.“ *Democratization* 12 (4): 528–547.
- Fagan, A. a Jehlička, P. 1998. „Sustainable development in the Czech Republic: A doomed process?“ *Environmental Politics* 7 (1): 113–128.
- Fagan, A. a P. Jehlička, 2003. „Contours of the Czech Environmental Movement: A Comparative Analysis of Hnutí Duha (Rainbow Movement) and Jihočeské matky (South Bohemian Mothers).“ *Environmental Politics* 12 (2): 49–70.
- Freeden, M. 1996. *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Freeden, M. 1998. „Is Nationalism a Distinct Ideology?“ *Political Studies* 46 (4): 748–765.
- Freeden, M. 2003. *Ideology. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Freeden, M. 2005. „Confronting the chimera of a ‘post-ideological’ age.“ *Journal of Political Ideology* 8 (2): 247–262.
- Freeden, M. 2017. „After the Brexit referendum: revisiting populism as an ideology.“ *Journal of Political Ideologies* 22 (1): 1–11.
- Gagyí, Á. 2015. „Social Movement Studies for East Central Europe? The Challenge of a Time-Space Bias on Postwar Western Societies.“ *Intersections EEJSP* 1 (3): 15–36.
- Gagyí, Á. a Ivancheva, M. 2014. „The rise and Fall of Civil Society in Europe.“ In: S. Saleri a A. Valera: *Civil Society in Central and Eastern Europe: What’s Gagyi, Á. a Ivancheva, M. 2014. „The rise and Fall of Civil Society in Europe.“ Left of It?* London: European Alternatives, 6–13.
- Gallie, W. B. 1956. „Essentially contested concepts.“ *Proceedings of the Aristotelian Society* 56: 167–198.
- Green, J. E. 2010. *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*. New York: Oxford University Press.
- Habermas, J. 1990. „What Does Socialism Mean Today? The Rectifying Revolution and the Need for New Thinking on the Left.“ *New Left Review* 183: 3–21.
- Havel, V. 2006. „Úroveň předvolební kampaně.“ *Otázky Václava Moravce*. 7. 5. 2006. [online]. [cit. 31. 10. 2018]. Dostupné z: Anopress.
- Havelka, M. 1998. „„Nepolitická politika“: kontexty a tradice.“ *Sociologický časopis* 34 (4): 455–466.
- Ignazi, P. 1992. „The silent counter-revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe.“ *European Journal of Political Research* 22 (1): 3–34.
- Ignazi, P. 1996. „The Crisis of Parties and the Rise of New Political Parties.“ *Party Politics* 2 (4): 549–566.
- Inglehart, R. 1977. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. New Jersey: Princeton University Press
- Jehlička, P. 1999. „The Development of Czech Environmental Policy 1990–1995.“ *Czech Sociological Review* 7 (1): 37–50.
- Jehlička, P. a Kostelecký, T. 2003. „Czech greens in the 2002 election: a new lease of life?“ *Environmental Politics* 12(2): 133–138.

- Jehlička, P., Kostecký, T. a Kunštát, D. 2011. „Czech Green politics after two decades: the May 2010 general election.“ *Environmental Politics* 20 (3): 428–425.
- Jehlička, P. a Sarre, P. 2007. „Environmental movements in space-time: the Czech and Slovak republics from Stalinism to post-socialism.“ *Transactions of the Institute of British Geographers* 32 (3): 346–362.
- Jehlička, P., Sarre, P. a Podoba, J. 2005. „The Czech Environmental Movement’s Knowledge Interests in the 1990s: Compatibility of Western Influences with pre-1989 Perspectives.“ *Environmental Politics* 14 (1): 64–82.
- Keller, J. 2002. „Anketa Sedmé generace.“ *Sedmá generace* 11 (4): 10.
- Kopeček, L. 2005. „Strana Zelených.“ In: P. Marek a J. Malíř (eds.). *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. Brno: Doplněk, 1579–1592.
- Kopeček, M. 2015. „Lidská práva mezi politickou identitou a historickou kategorií.“ In: J. Přibáň, V. Bělohradský (eds.). *Lidská práva: (Ne)mysl české politiky?* Praha: SLON, 167–185.
- Krapfl, J. 2016. *Revoluce s lidskou tvář: Politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989–1992*. Praha: Rybka Publishers.
- Křížkovský, M. 2016. *Zelená perspektiva: Variace zeleného politického myšlení v Česku*. Diplomová práce. Karlova univerzita, Filozofická fakulta, Praha.
- Liborvá, H. 1994. *Pestří a Zelení (kapitoly o dobrovolné skromnosti)*. Brno: Hnutí DUHA, VERONICA.
- Lipset, S. M. a Rokkan, S. 1967. „Cleave Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction.“ In: S. M. Lipset a S. Rokkan (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press, 1–64.
- Meguid, B. M. 2005. „Competition between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success.“ *The American Political Science Review* 99 (3): 347–359.
- Meyer, T. M. a Wagner, M. 2013. „Mainstream or Niche? Vote-Seeking Incentives and the Programmatic Strategies of Political Parties.“ *Comparative Political Studies* 46 (10): 1246–1272.
- Moyn, S. 2010. *The Last Utopia: Human Rights in History*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Mudde, C. 2000. „In the name of the peasantry, the proletariat, and the people: populisms in Eastern Europe.“ *East European Politics and Societies* 14 (2): 33–53.
- Mudde, C. 2004. „The Populist Zeitgeist.“ *Government & Opposition* 39 (3): 541–563.
- Mudde, C. and Kaltwasser, C. R. 2013. „Populism.“ In: M. Freeden, L. T. Sargent a M. Stears (eds.). *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press, 493–512.
- Müller-Rommel, F. (ed.). 1989. *New Politics in Western Europe: The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists*. London: Westview Press.
- Novák, A. 2013. „Česká environmentální přímá akce v mezinárodním kontextu.“ *Mezinárodní vztahy* 48 (3): 81–103.
- Novák, A. 2017. *Tmavozelený svět. Radikálně ekologické aktivity v České republice po roce 1989*. Praha: SLON.
- Patočka, J. 1996. „Budoucnost nepatří politickým stranám.“ *Poslední generace* 5 (5): 1.
- Patočka, J. 1998. „Ekologické hnutí v těžkých časech.“ *Sedmá generace* 7 (5): 6–18
- Patočka, J. 1999. „Meze pacifismu.“ *Sedmá generace* 8 (4): 26.
- Patočka, J. 2003. „Strana Zelených a občanské iniciativy: střet zájmů?“ *Sedmá generace* 12 (1): 30–31.

- Patočka, J. 2009. „Rozhovor s Jakubem Patočkou: Umíněně se vydáváme po nesprávné cestě.“ *Sedmá generace* 18 (6): 44–48.
- Pečínka, P. 2002. *Zelená zleva? Historie ekologických stran v Evropě*. Praha: G plus G.
- Pečínka, P. 2004. „Několik výzev a textů zevnitř Strany zelených.“ *Ekoloist*. 26. 2. 2004. [online]. [cit. 30. 10. 2018]. Dostupné z: <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/nekolik-vyzev-a-textu-zevnitr-strany-zelenych>
- Pečínka, P. 2005. „Odstíny české zelené politiky po roce 1989.“ *Politologický časopis* 12 (4), 471–481.
- Poguntke, T. 1987. „New Politics And Party Systems: The Emergence Of A New Type Of Party?“ *West European Politics* 10 (1): 76–88.
- Slačálek, O. 2018. „The Leadership of the Czech Far Right 1990–2017.“ *Intersections* 4 (4): 125–136.
- Slačálek, O. a Svobodová, E. 2017. „Professionalised “civil society” vs. grassroots “uncivil society”? The “Little Czech” 20 years later.“ *Socio.hu* 5: 23–52.
- Stanley, B. 2008. „The thin ideology of populism.“ *Journal of Political Ideologies* 13 (1): 95–110.
- Šabata, J. 2002. „Pražský pohled aneb Ambivalence pozdně imperiálního světa.“ *Sedmá generace* 11 (2): 35–38.
- Šabata, J. 2013 [1985]. „Vážený Edwarde Thompsone.“ In: J. Šabata. *I Marx i Havel: Vybrané texty z let 1990–2010*. Praha: Masarykova demokratická akademie, 181–198.
- Štěpánek, P. 2019. „Rozhovor: Předseda Zelených Petr Štěpánek o tom, jak řešit problém Airbnb.“ *Flowee city*. [online]. [cit. 5. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.flowee.cz/floweecity/praha/5892-predseda-zelenych-petr-stepanek-o-tom-jak-resit-problem-airbnb#>.
- Talshir, G. 2002. *The Political Ideology of Green Parties: From the Politics of Nature to Redefining the Nature of Politics*. Houndmills: Palgrave Macmillian.
- Vedung, E. 1991. „The Formation of Green Parties: Environmentalism, State Response and Political Entrepreneurship.“ In: J. A. Hansen (ed.). *Environmental Concerns: An Inter-disciplinary Exercise*. London: Elsevier Applied Science, 257–274.
- Wallerstein, I. 2005. *Úpadek americké moci: USA v chaotickém světě*. Praha: Slon.
- Znoj, M. 2015. „Václav Havel, His Idea of Civil Society, and the Czech Liberal Tradition.“ In M. Kopeček and P. Wciślik (eds.). *Thinking through transition: liberal democracy, authoritarian pasts, and intellectual history in East Central Europe after 1989*. Budapest, New York: CEU Press, 109–137.
- Zpravodajství iDNES.cz. 2013. „Bursík opouští Stranu zelených, vadí mu její údajný posun doleva.“ *iDNES.cz*. 23. 8. 2013. [online]. [cit. 31. 10. 2018]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/bursik-opousti-stranu-zelenych.A130823_144655_domaci_jj